

מאחר אל האני: הדהודי דמותו של אלישע בן אבויה
בסיפור 'פת שלימה' לש"י עגנון

עירית נגר

מאמר זה עוסק בסיפורו של ש"י עגנון 'פת שלימה' ועוקב אחר מסעו של גיבור הסיפור כמסע תיאולוגי לבחינת משמעות לימוד התורה וקיום מצוות בעידן המודרני. המאמר מתמקד בדמות אחת שהגיבור פוגש במהלך מסעו, דמותו של גרסלר. באמצעות אזכורים אינטרטקסטואליים רבים המופיעים בסיפור סביב דמות זו היא נקשרת לדמות תלמודית מוכרת ומורכבת – אלישע בן אבויה, שכונה 'אחר'. חכם זה, שכפר מתוך כותלי בית המדרש, חי לאחר חורבן בית המקדש, בתקופה קשה של גזרות שמה, ובחר במודע לעבור על מצוות השבת ועל שלוש המצוות שנאמר עליהן ייהרג ובל יעבור. אלישע בן אבויה מבטא בדמותו המורכבת את הקונפליקט המרכזי של הסיפור, היחס שבין תורה למעשה, מכיוון שהוא בחר במודע שלא לקיים את מצוות התורה אך להמשיך ליהנות ממנה הנאה אינטלקטואלית. הוא הפך לחוטא המסרב לוותר על שליטתו בלימוד התורה, ובכך הציב לחכמים שאלות קשות, והם אכן עסקו בהן לא מעט: מה ערכה של תורתו ללא מעשים? והאם ניתן להתייחס אליה במנותק ממעשיו?

המאמר מראה את יחסם המורכב של חכמים ל'אחר': הם אומנם הוקיעו אותו ואת דרכו התיאולוגית אך בה בעת שימרו מסורות סיפוריות על אודותיו. כמו כן מוצג במאמר יחסם האמפתי של המשכילים ל'אחר', שהמשיך באופן מסוים את יחסם של חכמי התלמוד אליו. מתוך כך מתברר כי בחירתו של עגנון להכניס את דמותו של אלישע בן אבויה לסיפור 'פת שלימה' כחלופה לגיטימית לא הייתה מעשה פרובוקטיווי ומנוגד למסורת התלמודית אלא להפך, מעשה שהמשיך אותה. באמצעות האזכורים האינטרטקסטואליים הרבים בסיפור המחיש הכותב שכבר בתלמוד הוכנס 'אחר' אל תוך גבולות השיח התיאולוגי-הדתי, ודעותיו זכו להתייחסות רצינית ועמוקה.